

ЦИВІЛІСТИКА

БЕЛЬО Л. Ю.,старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
(Національний університет «Одеська
морська академія»)**ТКАЧЕНКО М. А.,**здобувач Навчально-наукового інституту
морського права та менеджменту
(Національний університет «Одеська
морська академія»)

УДК 340.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.6>**ІНСТИТУТ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

У статті охарактеризовано особливості явища давності у рамках цивільних правовідносин, проаналізовані підходи до розуміння інституту позовної давності з позицій матеріального і процесуального права в основних правових системах. Порушено питання зв'язку між такими концепціями і виникненням колізій при регулюванні відносин у міжнародному праві (цивільних відносин, ускладнених іноземним елементом). Розкрито значення позовної давності, яке полягає у тому, що цей інститут стимулює учасників правовідносин, права яких порушені, своєчасно пред'являти вимоги щодо захисту порушених прав, оскільки з закінченням строку позовної давності особа позбавляється судового захисту свого права. Розглянуто законодавчо закріплену класифікацію строків позовної давності (загальні, що застосовуються як правило до більшості правовідносин, та спеціальні – існують для конкретної сфери правовідносин, в якій виникає потреба для захисту порушеного права, та зумовлені їх специфікою). Приділено увагу національним цивільним та міжнародним актам, що містять положення стосовно визначення та застосування строків позовної давності (зокрема положенням Німецького цивільного уложення, Французького цивільного кодексу, Австрійського цивільного кодексу та ін.). Проведено порівняльний аналіз тривалості строків позовної давності в зарубіжних країнах та Україні, підходів до встановлення початку перебігу строків, а також можливості зміни протяжності строків позовної давності. Визначено, що відмінності існують навіть в рамках законодавства країн, що належать до однієї правової системи. Виділено проблеми великого розмаїття національних актів, занадто збільшеної тривалості строків позовної давності у багатьох країнах, відсутності єдиного уніфікованого міжнародного акту з положень позовної давності, ратифікованого більшістю держав. Специфікою національного законодавства наголошено на важливості подальшого розвитку у напрямку розробки та прийняття такого міжнародного акту з використанням досвіду створення Конвенції ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (Нью-Йоркська конвенція 1974 року).

Ключові слова: позовна давність, строки, загальні та спеціальні строки, перебіг строків позовної давності.

Belo L. Yu. Tkachenko M. A. Institute of limitation in the law of foreign countries and Ukraine: comparative and legal analysis

The article describes the features of the phenomenon of prescription in civil law, analyzes approaches to understanding the institution of statute of limitations from the standpoint of substantive and procedural law in the main legal systems. The connection between such concepts and the emergence of conflicts in the regulation of relations in international law (civil relations complicated by a foreign element) is raised. The significance of the statute of limitations is revealed, which is that this institution encourages participants of legal relations whose rights have been violated to timely file claims for protection of violated rights, because upon expiration of the statute of limitations a person loses judicial protection. The statutory classification of statutes of limitations is considered (general, which usually applies to most legal relations, and special – exist for a specific area of legal relations, in which there is a need to protect the infringed right, and due to their specifics). Attention is paid to national civil and international acts containing provisions on the definition and application of statutes of limitations (including the provisions of the German Civil Code, the French Civil Code, the Austrian Civil Code, etc.). A comparative analysis of the duration of the statute of limitations in foreign countries and Ukraine, approaches to establishing the beginning of the period of limitation, as well as the possibility of changing the length of the statute of limitations. It is determined that differences exist even within the legislation of countries belonging to the same legal system. The problems of a great variety of national acts, too long statutes of limitations in many countries, the lack of a single unified international act on the provisions of the statute of limitations, ratified by most states. Specifics of national legislation The importance of further development in the direction of development and adoption of such an international act using the experience of the UN Convention on Limitation of Periods in International Sale of Goods (1974 New York Convention) was emphasized.

Key words: *statute of limitations, terms, general duration of limitation period, special duration of limitation period, running of the statute of limitations.*

Постановка проблеми. Позовна давність виступає одним із центральних інститутів законодавства, оскільки визначає часові межі захисту порушеного суб'єктивного права в судовому порядку. Вона не являється новелою для жодної сфери правовідносин, так як має багатовікову історію розвитку. Питанню позовної давності присвячено чимало наукових та дослідницьких робіт, однак, незважаючи на матеріальну та процесуальну важливість даного інституту, багато його аспектів все ще є складними та нерозкритими. Проблематика позовної давності створює плутанину як для осіб, що мають наміри захистити свої права у суді, так і для інших суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах стосовно вимог, які виникли.

Особливий інтерес викликає питання про правову природу строків позовної давності у різних правових системах, а також можливість їх застосування до суспільних відносин, що регулюються різними галузями права. Більше того, у правозастосовній практиці нерідко виникають ситуації, коли суди по-різному підходять до тлумачення правової природи строків, пов'язаних із зверненням до суду за захистом порушеного права, що призводить до порушення однаковості у тлумаченні правових норм, та суперечливого характеру судової практики.

Здійснення порівняльно-правового аналізу щодо розуміння позовної давності у різних країнах світу виявляється важливим, актуальним та необхідним, оскільки у такий спосіб можна прослідкувати та визначити спільні та відмінні риси у регулюванні відносин щодо строків позовної давності, а також виявити існуючі проблеми у застосуванні такого важливого інституту як позовна давність.

Постановка завдання. Метою статті є аналізувати засади інституту позовної давності у правових системах зарубіжних країн, визначити та порівняти особливості перебігу

строків позовної давності у зарубіжному та вітчизняному законодавстві, а також встановити проблематику застосування строків позовної давності на міжнародному рівні.

Результати дослідження. Серед сучасних українських науковців, які досліджували інститут позовної давності слід виділити праці Романюк В. А., Онишко О. Б., Дубиної Ю. В.. Вони розглядали особливості позовної давності у розумінні європейського та вітчизняного законодавства. Заслужують на увагу також теоретичні дослідження зарубіжних вчених строків позовної давності та позовної давності в цілому: Малишевої В. Г., Рінга М. П., Цветкова В. А. та ін.

Позовна давність, хоча на перший погляд і здається простим поняттям, проте насправді являє собою досить складний інститут, який розуміється науковцями по-різному навіть сьогодні. Як правовий інститут позовна давність насправді почала своє формування ще з часів римського права. Однак у стародавньому римському праві не існувало позовної давності як такої, всі позови вважалися вічними, тому могли бути заявлені й розглянуті незалежно від часу, що минув після порушення права.

Загалом, «давність» стосовно цивільних правовідносин відображає думку, що якимсь відношенням, становищем, явищем мало місце настільки давно, що цей давній характер відносин чи стан повинен певним чином позначитися на правах та обов'язках осіб, яких він стосується. Давність надає значення довготривалій невідповідності між правом і фактом. Після певного строку настання порушення права та/або поінформованості про це володільця права, правопорядок починає визнавати фактичний стан, що змінює в результаті правове положення сторін правовідносин.

Поняття «позовна давність» походить від латинського слова «*praescriptio*» («*praescriptum*»), що означає дослівно «перед написаним». Визначення позовної давності та особливостей перебігу її строків багато в чому залежить від того, у якому контексті розглядається вказаний інститут.

У країнах, що належать до континентальної правової системи, питання, пов'язані з регулюванням строків позовної давності, традиційно розглядаються з позиції включення цих норм у матеріальне право. Це означає, що у разі сплину встановленого законом строку підлягає припиненню саме суб'єктивне право. Разом з тим, вплив строку позовної давності за правом країн, що належать до англосаксонської правової системи, веде тільки до неможливості здійснити його судовий захист, а не до припинення суб'єктивного права як такого. Саме тому інститут позовної давності у країнах загального права (*common law*) прийнято відносити не до матеріального цивільного права, а до цивільного процесуального права [1, с. 131].

Така розбіжність у підходах створює проблеми у практичному застосуванні строків позовної давності, коли на міжнародному рівні стикаються законодавчі норми різних правових систем.

Українське законодавство, схиляючись до континентальної правової системи, відносить інститут позовної давності до матеріального права. Позовна давність у ст. 256 Цивільного кодексу України визначається як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу [2]. Наголошується на тому, що позовна давність є часовою межею вчинення особою дії, прийняття рішення про звернення з вимогою про захист, а не самого захисту порушеного права або інтересу.

В сучасних умовах положення, які регулюють питання позовної давності, переважно містяться в цивільних кодексах різних країн: розділі 20 Цивільного кодексу Франції, книзі 2 (Зобов'язальне право) та книзі 3 (Речове право) Цивільного кодексу Німеччини, частині третій четвертого відділу Австрійського цивільного кодексу, а також у законах, які регулюють окремі інститути права, наприклад у законах, які містять відповідні норми щодо окремих видів договорів [3, с. 52].

В окремих випадках позовної давності присвячено спеціальний закон. Зокрема, такий закон діє в Англії (Закон про строки давності, 1980 р.). Його нормами здійснюється регулювання строків звернення за захистом порушеного або оспорюваного права відносно широкого кола правовідносин [4, с. 394–411].

Таке розмаїття правових норм є перешкодою для розвитку цивільно-правових відносин у міжнародній сфері. Щодо тривалості строків позовної давності, особливостей їх перебігу, то така специфіка визначається національним законодавством кожної країни окремо. Здебільшого строки поділяють на загальні та спеціальні. При цьому, загальні строки є більш тривалими у порівнянні зі спеціальними.

В Україні загальні строки позовної давності встановлюється у 3 роки, а для окремих видів вимог (в залежності від сфери застосування) законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю. Така тривалість строків у порівнянні з тією, що визначена законодавством зарубіжних країн, є досить короткою.

Так, у Франції передбачено три основні групи строків позовної давності: 30 років – для всіх вимог, якщо законом у цьому випадку не передбачено інше; 5 років – для вимог за зобов'язаннями, які підлягають виконанню з певною періодичністю та у встановленому обсязі; від 6 місяців до 2 років – для вимог за зобов'язаннями, докази виконання яких можуть бути втраченими у разі встановлення триваліших строків [5].

Загальний строк позовної давності в Австрії становить 30 років. Він може бути продовжений до 40 років, якщо справа стосується державного бюджету, церковного майна та осіб, які управляють таким майном [6].

У Цивільному кодексі Португалії загальний строк позовної давності встановлено у 20 років (ст. 309), у Швейцарії – 10 років (ст. 127). В Англії діють різні строки давності залежно від підстави виникнення позову. Для позовів з простих (неформальних) договорів та з правопорушень встановлена позовна давність 6 років, а для позовів з договорів «за печаткою» – 12 років [5, с. 29].

У США строки позовної давності регламентуються законодавчими актами штатів, причому їхня тривалість варіюється від 4 до 10 років. Наприклад, у штатах Каліфорнія та Техас вони становлять 4 роки, в Іллінойсі та Міссурі – 5 років, Нью-Йорку та Мічигані – 6 років, Вісконсині та Вірджинії – 10 років. Проте для окремих вимог можуть бути встановлені інші строки. У законодавстві США також є єдині строки позовної давності стосовно договору купівлі-продажу [7, с. 44].

Після реформи зобов'язального права Німеччини, отримавши нормативне закріплення з 1 січня 2002 року, загальний трирічний строк позовної давності змінив раніше чинний 30-річний строк (§ 195 Німецького цивільного уложення) [1, с. 133]. Таке явище вказує на те, що в деяких країнах простежується позитивна тенденція до скорочення тривалості строків позовної давності.

Важливість позовної давності виявляється в тому, що цей інститут стимулює учасників правовідносин, права яких порушені, своєчасно пред'являти вимоги щодо захисту порушених прав, оскільки з закінченням строку позовної давності особа позбавляється судового захисту свого права. Таким чином, інститут позовної давності виступає своєрідним засобом дисципліни та своєчасності судового процесу. В той же час, коли строки є занадто довгими, це негативно впливає на судовий процес, оскільки за такий період багато важливих обставин, доказів можуть значно змінитися або взагалі втратитися.

Не можна оминати також особливостей, що стосуються початку перебігу строків позовної давності. За загальним правилом позовна давність починає свій відлік з моменту виникнення права на звернення до суду за захистом. Наприклад, Верховний суд Сполучених Штатів неодноразово наголошував, що стандартним правилом є те, що строк позовної давності починається «коли позивач має повну та наявну підставу для позову», що фактично є аналогічним вищевказаному.

Однак таке правило має виключення. Так, у Німеччині відповідно до § 199 Німецького цивільного уложення початком відліку загального строку позовної давності є встановлення моменту, коли у кредитора з'явилася вимога і коли він дізнався про обставини, обґрунтовані цією вимогою, а також про особу боржника, або коли він повинен був про це дізнатися. Ще однією особливістю цивільного права Німеччини є визначення моменту початку обчислення

загального строку позовної давності – він починає своє існування з закінчення року, в якому мали місце зазначені події [8].

В рамках роботи Правової комісії Великобританії в 2001 р. було прийнято підсумковий звіт з питання про позовну давність, який містив пропозиції щодо реформування інституту позовної давності, де серед іншого наголошено на необхідності урахування при визначенні моменту початку перебігу строку позовної давності того, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про наступні обставини: 1) про факт порушення права; 2) особу відповідача; 3) значущість для позивача заподіяної шкоди [9, с. 488–489].

Цивільний кодекс України в свою чергу за загальним правилом закріплює, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261). Для окремих вимог встановлюються інші обставини для початкової точки обчислення.

Особливістю інституту позовної давності у країнах Європи є частково передбачена вітчизняним законодавством можливість зміни строків звернення за захистом порушених або оскаржуваних прав за погодженням сторін. Наприклад, угода про скорочення або продовження строку давності допускається у праві Німеччини (§ 202 Німецького цивільного уложення). Однак надана сторонам автономія волі обмежена: законодавцем визначено межі як продовження, так і скорочення строків. Так, не допускається продовження строку позовної давності більше, ніж на 30 років, які пройшли з визначеного законом моменту; не допускається укладення договору про скорочення строку давності за вимогами, що впливають з відповідальності за умисні дії [8].

Натомість український законодавець сьогодні передбачає лише можливість збільшення строків позовної давності без обмеження в їх кількості, виключаючи можливість скорочення тривалості строків. Так, згідно зі ст. 259 ЦКУ, позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Позовна давність, встановлена законом, не може бути скорочена за домовленістю сторін.

Зважаючи на те, що при застосуванні строків позовної давності у міжнародних відносинах існують значні колізії, світова спільнота робить певні рухи до подолання такого роду протиріч.

У 1984 р. у Великій Британії було прийнято закон, відповідно до якого при застосуванні іноземного права суди повинні розглядати та застосовувати положення про позовну давність, що є частиною цього права, як матеріальне право, якщо цього вимагає іноземне право, що підлягає застосуванню.

Комісія ООН щодо права міжнародної торгівлі розробила Конвенцію ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (Нью-Йоркська конвенція 1974 року). Основні норми, які регулює Конвенція, пов'язані з тим, що за міжнародної купівлі-продажу товарів вимоги покупця та продавця один до одного не можуть бути задоволені після спливу певного періоду часу, який в подальшому набуває назви «строк позовної давності» [10].

Натепер учасниками Нью-Йоркської конвенції 1974 р. (без змін) є 29 держав. Однак в їх числі немає таких великих учасників міжнародного торгового обороту, як Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Іспанія. Конвенція була підписана СРСР 14 червня 1974 року, для України вона набула чинності шляхом ратифікації у 1994 році.

Питання про строки позовної давності знаходять своє вираження і в інших уніфікованих документах, зокрема в Конвенції ООН про міжнародні переказні векселі та міжнародні прості векселі, підписаної в Нью-Йорку 9 грудня 1988 року, а також у ряді транспортних конвенцій. В останніх вказуються різні строки – від одного року (для залізничних, автомобільних та морських перевезень) до двох років (для повітряних перевезень).

Висновки. Таким чином, законодавства зарубіжних країн та України мають ряд спільних рис у сфері розуміння інституту позовної давності та його практичного застосування, так і деякі відмінності. Серед спільного слід виділити залежність від волі особи (звернення за захистом порушеного права є правом, а не обов'язком), відносно однакові положення щодо початку перебігу строків позовної давності, а також єдиний підхід до класифікації

таких строків (загальні та спеціальні). Різняться засади позовної давності у різних країнах щодо тривалості строків, підходів до розуміння інституту позовної давності з позиції матеріального або процесуального права, а також можливості зміни (подовження чи скорочення) тривалості строків позовної давності. При цьому, такі відмінності слугують перешкодами у відносинах на міжнародному рівні. Саме тому виявляється важливим подальше прийняття уніфікованих міжнародних актів, що стосуватимуться позовної давності.

Список використаних джерел:

1. Романюк В. А. Позовна давність у цивільному праві європейських країн. *Альманах міжнародного права*. 2017. № 18. С. 129–136.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Онишко О. Б. Позовна давність в окремих країнах континентальної Європи та в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 50–57.
4. Попондопуло В. Ф., Макарова О. А.. Коммерческое (торговое) право зарубежных стран : учебник для магистров. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2014. 575 с.
5. Дубина Ю. В. Строки позовної давності: аналіз вітчизняного та європейського законодавства. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 28–29.
6. Австрійське цивільне уложення. Пер. з нім. С. С. Маслова. М. : Інфотропік Медія, 2011. 272 с.
7. Цветков В. А. Сроки исковой давности в России и зарубежных странах. *Сибирское юридическое обозрение*. 2011. № 15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sroki-iskovoy-davnosti-v-rossii-i-zarubezhnyh-stranah> (дата звернення: 11.04.2022).
8. Гражданское уложение Германии – Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz : введ. Закон к Гражд. уложенню / В. Бергианб введ., сост.; науч. редакторы: А. Л. Маковский и др.; пер. с нем. 2-е изд., доп. М. : Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
9. Мальшева В. Г. Концепции исковой давности в праве Великобритании и Соединенных Штатов Америки. *Правоведение*. 2020. № 4. С. 483–495.
10. Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів : Конвенція про позовну давність, Нью-Йорк, 14 червня 1974 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text (дата звернення: 11.04.2022).
11. Французский гражданский кодекс 1804 г. С позднейшими изменениями на 1939 г. / Перевод И. С. Перетерского. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. 471 с.

